

Načini imenovanja tipičnih i atipičnih pojmova kod dece

Rad se bavi tipičnošću i atipičnošću u usvajanju jezika kod dece. Ispitanicima su pokazani parovi slika od kojih jedna predstavlja tipičan, a druga atipičan primer svoje vrste. Uočeno je da su deca uzrasta dve i po i tri godine tipične primere nazivala pravim imenom, a atipične hiperonimom ili da je u tom slučaju došlo do hiperekstenzije. Osim ovih pojava u radu su razmatrani i pojedinačni primeri rasparenja kao i nepostojećih reči.

Uvod

U proučavanju govora kod dece velika pažnja posvećuje se procesu usvajanja leksikona. Važno mesto u ovim istraživanjima zauzima teorija prototipova. Prema ovoj teoriji, značenje referencijalnih reči se usvaja putem prototipičnih referenata za datu reč. Izbor referenata iz spoljašnjeg sveta za neku reč vrši se tako što se prvo bira najtipičniji primer, a tek na kraju atipičan (Barrett 1995).

Pod tipičnim u ovom radu se smatra ono što je dete moglo da vidi u svojoj okolini, tj. da pripada prostoru i vremenu u kojem živi. Takav primer je jabuka u odnosu na tropsko voće, jer postoji manja verovatnoća da dete zna ime tog atipičnog primera s obzirom na to da ga verovatno nikad nije videlo.

Oko treće godine u govoru dece javljaju se semantičke greške pri imenovanju nekih pojmova, kao što su hiperekstenzija i hiperonimija (Kristal 1987). One su česte i neretko zbog njih ne znamo značenje nekih reči u govoru dece, a asocijacije na tu reč su nepoznate.

Hiponimija predstavlja odnos koji vlada među užim i opštijim leksičkim jedinicama tako da su prve "uključene" u potonje. U svakom od tih slučajeva postoji nadređeni termin (hiperonim) u odnosu na koji se podređeni termin (hiponim) može definisati. Na primer, *mačka* je hiponim u odnosu na *životinja*, *flauta* u odnosu na *instrument*, *stolica* u odnosu na *nameštaj* i tako dalje (Kristal 1985).

Antonia Jutronić,
Beograd, *Proleterskih
solidarnosti 21*, 1989,
učenica 2. razreda
Filološke gimnazije u
Beogradu

MENTOR:
Mirjana Mandić, ISP

Hiperekstenzija predstavlja tip greške u usvajanju jezika u kom se značenje reči proširuje kako bi se primenilo na druge referente koji dele određeno obeležje, npr. zajedničko svojstvo oblika, boje ili veličine. Značenje reči *pas* bi se moglo proširiti i na druge životinje na osnovu toga što imaju četiri noge (Kristal 1987).

Cilj ovog istraživanja je da se putem slika ispita kako će deca imenovati neki tipičan i atipičan primer određene kategorije, da bi se utvrdila raznovrsnost rečnika kod dece uzrasta tri godine. Pretpostavlja se da će deca uzrasta od dve i po do tri godine tipične i atipične pojave na slikama imenovati tako što će tipičan primer biti nazvan svojim pravim imenom, a atipičan odgovarajućim hiperonimom ili će doći do hiperekstenzije.

Materijal i metode

Istraživanje je vršeno u junu 2006. godine u beogradskim vrtićima “Vesna“, “Leptirić“, “Čigra“ i “Carica Milica“. U istraživanje je uključeno tridesetoro dece uzrasta od dve i po do tri godine.

Materijal se sastoji od dvadeset parova slika od kojih u paru jedna predstavlja tipičan, a druga atipičan primer svoje vrste (na primer, u kategoriji voća: *jabuka* – tipičan, *papaja* – atipičan). Slike prikupljene na internetu štampane su na sredini belog papira i svedene su na istu veličinu bez obzira na odnos veličina u prirodi. Tih četrdeset slika su pokazane deci kako bi ona imenovala ono što vide na njima. Razgovor je snimljen kamerom i sadrži tri sata materijala koji je zatim transkribovan. Slike su u analizi podeljene u kategorije životinja, predmeta, ptica, voća i povrća.

Analiza građe

Klasifikacija odgovora izvršena je na osnovu toga da li je došlo do hiperonimije, apsolutne ili relativne hiperekstenzije ili je pojam nazvan pravim imenom. Pošto je kod ispitanе dece primećeno pojavljivanje dve vrste hiperekstenzije, u ovom radu upotrebljavaju se dva termina – apsolutna i relativna hiperekstenzija. Pod apsolutnom hiperekstenzijom podrazumeva se da je dati pojam zamenjen drugim pojmom sa kojim ima više od jednog zajedničkog obeležja (*pas vučjak, vuk*). U odnosu na apsolutnu, relativna hiperekstenzija podrazumeva samo jedno najizraženije zajedničko obeležje (*pas, mačka* – četvoronožna životinja).

Prilikom analize primećeni su i odgovori koji nisu bili očekivani, pa su svrstani u posebne kategorije: nepostojeće reči, odgovor “ne znam“ i rasparenje. U kategoriju nepostojeće reči svrstane su one reči koje kao takve ne postoje u srpskom jeziku, čak i kada se njihova osnova može povezati sa nekom od postojećih reči. Rasparenje predstavlja tip greške u usvajanju jezika u čijem slučaju ne postoji očigledna osnova za pogrešnu

upotrebu reči, kao kad se, na primer, *telefon* nazove *traktorom*. Obično nema načina da se uđe u trag asocijaciji ideja koje su dovele do takvih pogrešnih identifikacija (Kristal 1987).

Dobijeni su sledeći odgovori, svrstani po parovima za tipične (T) i atipične primere (A):

- 1a. riba (T): pravo ime – 30
- 1b. riba list (A): hiperonim – 30 (riba)
- 2a. gusan (T): pravo ime – 3, hiperonim – 7 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 19 (patka – 13, koka – 4, petlić – 1, labud – 1), relativna hiperekstenzija – 1 (pingvin)
- 2b. paun (A): pravo ime – 2, hiperonim – 10 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 10 (patka – 7, koka – 2, pevac), relativna hiperekstenzija – 2 (pingvin, leptir), nepostojeća reč – 1 (guskar), “ne znam” – 3, rasparenje – 2 (zoološki vrt, maca)
- 3a. kupus (T): pravo ime – 17, apsolutna hiperekstenzija – 2 (salata), relativna hiperekstenzija – 2 (krastavac), “ne znam” – 3, rasparenje – 6 (pečurka – 2, kukuruz – 2, pasulj, leptir)
- 3b. karfiol (A): pravo ime – 0, hiperonim – 1 (jelo), apsolutna hiperekstenzija 13 (kupus – 8, salata – 4, spanać), relativna hiperekstenzija – 10 (pasulj – 4, krastavac – 2, leptir, kruška, cveće, grašak), nepostojeća reč – 1 (duva), “ne znam” – 4, rasparenje – 1 (šargarepa)
- 4a. balon (T): pravo ime – 29, relativna hiperekstenzija – 1 (jagoda)
- 4b. putnički balon (A): pravo ime – 0, hiperonim – 26 (balon), relativna hiperekstenzija – 1 (sunce), “ne znam” – 2, rasparenje – 1 (čuvar)
- 5a. krava (T): pravo ime – 23, relativna hiperekstenzija – 7 (konj – 2, koza – 2, jagnje, slon, kuca)
- 5b. bizon (A): pravo ime – 0, hiperonim – 7 (krava), apsolutna hiperekstenzija – 1 (bik), relativna hiperekstenzija – 18 (konj – 7, slon – 4, svinja – 2, kuca, nosorog, vuk, meda, jagnje), nepostojeće reči – 2 (rivot, guskar), “ne znam” – 2
- 6a. kokoška (T): pravo ime – 15, apsolutna hiperekstenzija – 15 (petao – 10, ptica – 3, pile – 2)
- 6b. ćurka (A), pravo ime – 2, hiperonim – 5 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 21 (koka – 11, guska – 4, petao – 3, ćurka – 2, pile), relativna hiperekstenzija – 1 (pingvin)
- 7a. ruža (T): pravo ime – 7, hiperonim – 16 (cvet), relativna hiperekstenzija – 5 (jabuka, mašna, leptirić, kupus, trešnje), rasipanje – 2 (babaroga, veštica)
- 7b. iris (A): pravo ime – 0, hiperonim – 17 (cvet), apsolutna hiperekstenzija – 3 (ruža), relativna hiperekstenzija – 3 (ptica, leptirić,

- ljubičica), “ne znam” – 2, rasporenje – 5 (trešnje, veštica, babaroga, kamila, kupus)
- 8a. mačka (T): pravo ime – 28, relativna hiperekstenzija – 2 (meda, kuca)
- 8b. ris (A): pravo ime – 2, hiperonim – 6 (maca), apsolutna hiperekstenzija – 15 (tigar – 12, lav – 2, leopard), relativna hiperekstenzija – 6 (vuk – 5, kuca), rasporenje – 1 (zeka)
- 9a. jabuka (T): pravo ime – 27, relativna hiperekstenzija – 3 (trešnja – 2, krompir)
- 9b. papaja (A): pravo ime – 0, hiperonim – 2 (povrće, voće), apsolutna hiperekstenzija – 14 (kruška – 9, jabuka – 5), relativna hiperekstenzija – 11 (krastavac – 5, trešnja – 4, kupus, krompir), rasporenje – 3 (jagoda – 2, kukuruz)
- 10a. roda (T): pravo ime – 5, hiperonim – 11 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 14 (patka – 6, guska – 3, koka – 2, ćurka, labud, papagaj)
- 10b. pelikan (A): pravo ime – 0, hiperonim – 9 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 4 (roda), relativna hiperekstenzija – 13 (patka – 5, guska – 2, ćurka – 2, petlić, koka, labud, papagaj), nepostojeća reč – 1 (guskar), rasipanje – 2 (zebra, vuk)
- 11a. šargarepa (T): pravo ime – 23, relativna hiperekstenzija – 6 (krastavac, paprika, cvekla, kukuruz, paradajz, luk), nepostojeća reč – 1 (duva)
- 11b. cvekla (A): pravo ime – 2, apsolutna hiperekstenzija – 3 (rotkvice – 2, repa), relativna hiperekstenzija – 23 (jabuke – 11, trešnje – 6, luk – 4, drva – 2), “ne znam” – 2
- 12a. šolja (T): pravo ime – 22, apsolutna hiperekstenzija – 5 (čaša), relativna hiperekstenzija – 3 (kafa)
- 12b. neobična šolja (A): pravo ime – 0, hiperonim – 19 (šolja), apsolutna hiperekstenzija – 4 (čaša), relativna hiperekstenzija – 2 (kafa), nepostojeća reč – 1 (tvrća), “ne znam” – 1, rasporenje – 3 (pahuljica, guska, ptičica)
- 13a. medved (T): pravo ime – 17, relativna hiperekstenzija – 12 (majmun – 10, vuk, maca), rasporenje – 1 (žirafa)
- 13b. panda (A): pravo ime – 2, hiperonim – 17 (meda), relativna hiperekstenzija (majmun) – 9, rasporenje – 2 (kornjača, foka)
- 14a. vrabac (T): pravo ime – 5, hiperonim – 12 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 5 (ćurka, golub, pile, pilić, koka), relativna hiperekstenzija – 6 (sova – 5, leptir), rasporenje – 1 (ovca)
- 14b. sova (A): pravo ime – 11, hiperonim – 5 (ptica), relativna hiperekstenzija – 5 (ćurka, papagaj, vrabac, koka, leptir), rasporenje – 9 (vuk – 3, tigar – 2, maca – 2, auto, pahuljica)

- 15a. jagode (T): pravo ime – 25, apsolutna hiperekstenzija – 1 (maline), relativna hiperekstenzija – 4 (trešnje – 2, jabuke, pečurka)
- 15b. maline (A): pravo ime – 2, apsolutna hiperekstenzija – 24 (jagode), relativna hiperekstenzija – 4 (trešnje – 3, jabuke)
- 16a. kuća (T): pravo ime – 30
- 16b. zemunica (A): pravo ime – 0, hiperonim (kuća) – 30
- 17a. pas (T): pravo ime – 13, apsolutna hiperekstenzija – 12 (vuk), relativna hiperekstenzija – 5 (mačka – 2, tigar, krava, slon)
- 17b. hijena (A): pravo ime – 0, apsolutna hiperekstenzija – 24 (vuk – 13, kuca – 10, lav), relativna hiperekstenzija – 6 (konj – 2, slon, tigar, krava, medved)
- 18a. šešir (T): pravo ime – 12, apsolutna hiperekstenzija – 7 (kapa), relativna hiperekstenzija – 6 (sladoled – 3, torta – 3), “ne znam” – 2, rasparenje – 3 (kafa – 2, pečat)
- 18b. zimska kapa (A): pravo ime – 5, apsolutna hiperekstenzija – 9 (šešir), relativna hiperekstenzija – 16 (torta – 11, sladoled – 4, kolač)
- 19a. trešnje (T): pravo ime – 15, apsolutna hiperekstenzija – 1 (višnje), relativna hiperekstenzija – 12 (jagode – 5, jabuke – 3, paradajz – 2, torta, grožđe), “ne znam” – 1, rasparenje – 1 (kupus)
- 19b. ribizle (A): pravo ime – 0, apsolutna hiperekstenzija – 17 (trešnje – 14, lešnici – 2, grožđe), relativna hiperekstenzija – 9 (jagode – 6, jabuke – 3), “ne znam” – 3, rasparenje – 1 (kupus)
- 20a. roda (T): pravo ime – 5, hiperonim – 11 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 14 (patka – 6, guska – 3, koka – 2, ćurka, labud, papagaj)
- 20b. pelikan (A): pravo ime – 0, hiperonim – 9 (ptica), apsolutna hiperekstenzija – 4 (roda), relativna hiperekstenzija – 13 (patka – 5, guska – 2, ćurka – 2, petlić, koka, labud, papagaj), nepostojeća reč – 1 (guskar), rasparenje – 2 (zebra, vuk)

U tabeli 1 dat je ukupan broj odgovora po kategorijama, za tipične (T) i atipične (A) primere.

Tabela 1. Ukupan broj odgovora po kategorijama

	pravo ime	hiperonim	apsolutna hiperekstenzija	relativna hiperekstenzija	nepostojeće reči	“ne znam”	rasparenje
T	354	62	86	75	1	6	15
A	31	193	162	153	7	20	32

Diskusija

Rezultati istraživanja pokazuju da su deca u većini slučajeva prepoznala i pravilno imenovala pojave na slikama koje se smatraju tipičnim za njihovo okruženje, dok su za njihove parove koji su atipični imala različita rešenja. Često su to bili hiperonimi datog hiponima, ali i sam već pomenut tipičan primer. Vrlo često dolazilo je do relativne hiperekstenzije, tj. da je dete pomešalo dva kohiponima usled postojanja samo jednog zajedničkog obeležja, npr. broja nogu, boje, oblika, prisustva krila, kljuna itd.

Iz dobijenih rezultata može se zaključiti da je kod tipičnih primera učestaliji odgovor pravo ime pojma, što je i bilo očekivano, i to se potvrđuje u 15 primera od mogućih 20. Kod atipičnih primera broj odgovora sa pravim imenom smanjuje se na 2, dok se u slučaju hiperonimije i apsolutne hiperekstenzije povećava na 9. Hiperonimija i hiperekstenzija se vrlo retko javljaju kod tipičnih primera, što proističe iz toga što deca nazive tipičnih predstavnika uglavnom znaju. Ono što je u ovom radu primećeno jeste najčešća pojava hiperekstenzije na osnovu zajedničkog oblika referenata i pretpostavlja se da je ona posledica ranijeg dečijeg iskustva.

Tokom analize uočena je izvesna razlika na nivou iskazivanja hiperekstenzije. Zbog lakše obrade rezultata hiperekstenzija je podeljena na apsolutnu i relativnu. Relativna hiperekstenzija je učestalija kod atipičnih primera, što se vidi u 153 slučaja, dok se relativna hiperekstenzija kod tipičnih primera javlja u 75 slučajeva. Apsolutna hiperekstenzija je takođe učestalija kod atipičnih pojmova: u 162 slučaja u odnosu na 86 slučajeva apsolutne hiperekstenzije kod tipičnih primera.

Nepostojeće reči su brojnije kod atipičnih pojmova i njihova upotreba se ne može objasniti. U kategoriji nepostojećih reči kod jednog ispitanika ponavlja se reči *guskar*. Ispitanik je bizona, noja, pauna i pelikana nazvao *guskarom*. Iz ovoga se može zaključiti da u rečniku tog deteta *guskar* predstavlja širi pojam, u odnosu na navedene životinje.

Iznenadujuće je to što je medved u velikom broju slučajeva nazvan *majmunom*. Pretpostavlja se da je to zbog toga što je na slici bio prikazan uzdignut na zadnje noge, pa je to decu asociralo na majmuna, a ne na medveda, koji se inače ne kreće na taj način.

Uočeno je i rasparenje koje je zastupljeno u 14 slučajeva kod tipičnih, a u 32 slučaja kod atipičnih primera. Jedino što bi se moglo pokušati objasniti od primera rasparenja jeste da je paun nazvan *zoološkim vrtom* zato što je, na primer, dete tamo videlo pauna.

U slučaju jednog deteta koje je pelikana, ćurku i vrapca nazvalo *kljunovima*, došlo je do hipoeostenzije, tj. pojave da su kohiponimi nazvani po odlici, odnosno, u ovom slučaju, delu tela koje ih povezuje. Ovaj jedini primer hipoeostenzije nije prikazan u tabeli (Kristal 1985).

Zaključak

Analizom rezultata utvrđeno je da su tipični primeri najčešće bili imenovani pravim imenom, dok se kod atipičnih javljaju hiperonimija i hiperekstenzija. Deca nisu uspela da nazovu atipične primere pravim imenom, kao što je i bilo očekivano. To proističe iz toga što deca ne poznaju referente na koje se reči odnose. Razlog za to može biti nedostatak odgovarajućeg iskustva ili rani stupanj jezičkog razvoja.

Prilikom analize uočena su dva tipa hiperekstenzije, pa je ona podeljena na apsolutnu i relativnu hiperekstenziju. Taj postupak je bio nužan, jer je uporedivši odgovore bilo nemoguće svrstati ih u istu kategoriju.

Međutim, javili su se i odgovori koji nisu bili očekivani. To su oni koji su svrstani u kategorije rasparenja, "ne znam" i nepostojećih reči. Nepostojeće reči su one reči koje imaju značenje samo u rečniku deteta koje ih upotrebljava.

Metodološki nedostatak rada je pokazivanje slika u parovima (tipičan i atipičan primer jedan za drugim), što je moglo da utiče na to da deca atipičan primer nazovu imenom tipičnog primera koji mu je prethodio.

Zahvalnost. Autor se zahvaljuje vrtićima "Vesna", "Leptirić", "Čigra" i "Carica Milica" na podršci, kao i ispitanicima i njihovim roditeljima. Posebna zahvalnost se upućuje Željku Jutroniću, Ivani Abramović i Kseniji Martinović na tehničkoj podršci bez koje ovaj rad ne bi bio realizovan.

Literatura

- Barett M. 1995. *Early Lexical Development*. In Fletcher P. and MacWhinney B. (eds.) *The Handbook of Child Language*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 362-392.
- Kristal D. 1985. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Kristal D. 1987. *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.

Antonia Jutronić

Types of Children's Naming of Typical and Atypical Concepts

This research is about children's naming of typical and atypical examples of animals, birds, items, fruits and vegetables. The hypothesis is that the 2 and 3 year-old children will name a typical example with the real name, and the atypical example will either be named using a respond-

ing hyperonym (superordinate notion) or the overextension will be present – appearance of extension of meaning to other notions which share at least one common feature.

The research was done in public kindergartens. The children were shown twenty pairs of responding typical and atypical examples and they were instructed to name them. After that, the results were analyzed and the hypothesis was confirmed. The appearance of meaningless words was perceived.

